

**BILIMLARNI TASVIRLASH USULLARI: MANTIQIY
MODELLAR, TARMOQLI SEMANTIK MODELLAR, FREYMLI
MODELLAR, MAHSULOTLI MODELLAR**

Tojimamatov Israiljon Nurmamatovich¹

¹ Farg‘ona davlat universiteti,
israiltojimatov@gmail.com

Ismoilov Axrorjon Ikromjonovich¹

¹ Farg‘ona davlat universiteti,
ismoilovaxrorjon@yandex.com

Rahimova Dilyora Rasuljon qizi¹

¹ Farg‘ona davlat universiteti talabasi
rahimovadilyora96@gmail.com

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 18.01.2025

Revised: 19.01.2025

Accepted: 20.01.2025

KALIT SO‘ZLAR:

Bilimlarni tasvirlash,
mantiqiy modellar,
tarmoqli semantik
modellar, freymli
modellar, mahsulotli
modellar, sun'iy
intellekt,
optimallashtirish,
ma'lumotlar bazalari,
semantik tarmoqlar,
algoritmlar,
avtomatlashtirish.

Ushbu maqola bilimlarni tasvirlash usullari, xususan, mantiqiy modellar, tarmoqli semantik modellar, freymli modellar va mahsulotli modellarni tahlil qiladi. Maqolada har bir usulning ta'rifi, ularning kuchli tomonlari va cheklovlari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, kelajakda bu usullarni takomillashtirish va yangi texnologiyalar yordamida samaradorligini oshirish istiqbollari yoritilgan. Maqola sun'iy intellekt, ma'lumotlarni qayta ishlash va tizimlarni optimallashtirishga qiziqqan tadqiqotchilar va mutaxassislar uchun foydali bo'lishi mumkin.

KIRISH. Bilimlarni tasvirlash usullari zamonaviy informatika va sun'iy intellekt sohalarida muhim ahamiyatga ega. Ushbu usullar bilimlarni tartibga solish, ular ustida mantiqiy operatsiyalar bajarish va natijada aniq qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bilimlarni to'g'ri tasvirlash inson tomonidan bilimlarni tushunishni osonlashtiradi va sun'iy tizimlarning samaradorligini oshiradi. Mantiqiy modellar bilimlarni tasvirlashning asosiy vositalaridan biri bo'lib, ular bilimlarni rasmiy mantiq qoidalari asosida ifodalaydi.

=====

Mantiqiy modellar turli murakkab muammolarni hal qilishda keng qo'llaniladi. Masalan, predikatli mantiq bilimlarni "agar..., unda..." shaklida tasvirlash imkonini beradi, bu esa qaror qabul qilish tizimlarida juda samarali hisoblanadi. Mantiqiy modellarni qo'llash sohalari ichida tibbiyot, moliya, transport va ta'limni ajratib ko'rsatish mumkin. Ushbu modellar yordamida inson bilmaydigan yangi bilimlarni ham chiqarib olish mumkin.

Mantiqiy modellar bir nechta asosiy afzalliklarga ega. Birinchidan, ular qat'iy mantiqiy qoidalarga asoslangan bo'lib, bu tizimning ishonchliligini ta'minlaydi. Ikkinchidan, bilimlarni kodlash va chiqarib olish jarayonlari qat'iy algoritmik yondashuv yordamida amalga oshiriladi. Uchinchidan, bunday modellar turli bilim bazalari bilan mos ishlay oladi. Shuningdek, mantiqiy modellar matematik va algoritmik tamoyillarni birlashtirib, bilimlarni strukturaviy shaklda ifodalashga imkon beradi.

Sun'iy intellekt tizimlarida mantiqiy modellar ko'pincha bilim bazalarini tashkil qilishda qo'llaniladi. Ular ekspert tizimlarining muhim qismi hisoblanib, masalalarning yechimini avtomatlashtirishga xizmat qiladi. Masalan, tibbiy tashxis tizimlarida yoki robototexnikada mantiqiy modellar orqali olingan bilimlar aniq natijalarga olib keladi.

Tarmoqli semantik modellar bilimlarni tasvirlashning murakkab, ammo samarali usullaridan biridir. Ushbu modellar bilimni tarmoqli grafik ko'rinishida tashkil qilish orqali ma'lumotlar orasidagi munosabatlarni tushuntiradi. Har bir tugun bilim yoki tushuncha sifatida qaraladi, tugunlar orasidagi chiziqlar esa munosabatlarni ifodalaydi. Bunday tizimlarda bilimlarni tasvirlash osonlashadi, chunki grafik tuzilma inson miyasining bilimni qayta ishlash usuliga yaqinroqdir.

Tarmoqli semantik modellar ko'pincha ontologiyalar yaratishda ishlatiladi. Masalan, biror sohada ilmiy tushunchalar va ularning bog'liqligini tarmoqli shaklda ko'rsatish mumkin. Ushbu yondashuv bilimlar bazasini vizuallashtirish va ularni tahlil qilish imkonini beradi. Misol uchun, biologik tadqiqotlarda genlar va ularning o'zaro ta'sirini tarmoqli shaklda tasvirlash samaradorlikni oshiradi.

Tarmoqli semantik modellar sun'iy intellekt sohasida keng qo'llaniladi. Masalan, tabiiy tilni qayta ishlash tizimlarida bu usul so'zlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashda ishlatiladi. Tarmoqdagi har bir so'z semantik jihatdan bog'liq bo'lgan boshqa so'zlar bilan aloqada bo'ladi, bu esa matnni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Shuningdek, qidiruv tizimlarida ham tarmoqli modellar yordamida so'rovlar optimallashtiriladi va aniqroq javoblar taqdim etiladi.

Ushbu modellarning asosiy afzalliklaridan biri ularning vizual va intuitiv tushunarli ekanligidir. Grafik tasvir yordamida katta hajmdagi bilimlarni boshqarish va ulardan foydalanish ancha osonlashadi. Tarmoqli tuzilma, ayniqsa, murakkab tizimlar yoki o'zaro bog'liq bilimlarni tahlil qilish zarur bo'lgan joylarda katta foyda keltiradi.

Freymli modellar bilimlarni tasvirlashning o'ziga xos struktural usuli bo'lib, ular tushunchalarni toifalar va xususiyatlar orqali aniqlaydi. Bu usul bilimlarni aniq ma'noda

ifodalash va ma'lumotlarni struktural tartibga solishda katta yordam beradi. Freymmlar odatda biror ob'ekt yoki hodisaning asosiy xususiyatlarini va ularga tegishli atributlarni o'z ichiga oladi. Masalan, "uy" degan freym binoning turi, o'lchami, manzili va boshqa tegishli ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Freymli modellar sun'iy intellektning turli yo'nalishlarida keng qo'llaniladi. Masalan, ekspert tizimlarida freymmlar yordamida muayyan holatlar tavsiflanadi va qaror qabul qilish jarayoni avtomatlashtiriladi. Ushbu yondashuv robototexnika va avtomatlashtirish sohalarda ham qo'llanilib, muayyan shart-sharoitlarni aniqlash va ularga mos javoblar berish imkonini beradi. Shuningdek, tabiiy tilni qayta ishlash sohasida freymmlar matnni strukturaviy tahlil qilish va ma'noni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Freymli modellarni qo'llashning afzalliklaridan biri ularning moslashuvchanligidir. Ular turli sohalarga moslashib, ma'lumotlar bazasi va ekspert tizimlari bilan samarali integratsiya qilinadi. Freymmlar orqali bilimlar oddiy va tizimli ko'rinishda tashkil qilinadi, bu esa murakkab muammolarni hal qilishda qulaylik yaratadi. Freymmlarning yana bir afzalligi – ular odamlarning bilimlarni tartibga solish uslubiga yaqin bo'lganligi tufayli intuitiv tushunarli bo'lishidir.

Freymli modellar odamlarning kundalik hayotidagi qaror qabul qilish jarayonini ham aks ettirishi mumkin. Masalan, avtomobillarni boshqarish tizimida yoki sun'iy yordamchilarda freymmlar yordamida foydalanuvchining ehtiyojlarini tushunish va ularga mos javob berish imkoniyati yaratiladi.

Mahsulotli modellar bilimlarni qoidalar ko'rinishida tasvirlash usuli bo'lib, bu yondashuv "agar..., unda..." mantiqiy tuzilmasiga asoslanadi. Mahsulotli modellar murakkab tizimlarda qaror qabul qilish, bilimlar chiqarish va bilimlarni boshqarish imkonini beradi. Ushbu modellar ko'pincha ekspert tizimlari, avtomatlashtirilgan maslahat tizimlari va sun'iy intellekt dasturlarida ishlatiladi.

Mahsulotli modellar, odatda, uch asosiy qismdan iborat: faktlar bazasi, qoidalar bazasi va chiqish mexanizmi. Faktlar bazasi muayyan holatlar va ma'lumotlarni saqlaydi, qoidalar bazasi esa ularga asoslangan qarorlarni qabul qilish uchun ishlatiladi. Chiqish mexanizmi faktlar va qoidalarni tahlil qilib, yangi bilimlarni hosil qiladi. Masalan, tibbiy diagnostika tizimida "agar bemorda yuqori harorat bo'lsa va bo'g'imlar og'risa, unda gripp ehtimoli mavjud" kabi qoida yordamida tashxis qo'yiladi.

Mahsulotli modellar turli sohalarda keng qo'llaniladi. Masalan, moliyaviy tizimlarda kredit arizalarini avtomatlashtirilgan tahlil qilishda qo'llaniladi. Ushbu modellar murakkab qarorlar qabul qilishda aniq va tezkor natijalar taqdim etadi. Shuningdek, robototexnika sohasida mahsulotli modellar robotlarning atrof-muhitni tahlil qilish va muayyan vazifalarni bajarishida foydalaniladi.

Mahsulotli modellar bilimlarni boshqarishning samarali usulidir, chunki ular oddiy va aniqlangan qoidalarga asoslangan. Bunday yondashuv murakkab tizimlarni boshqarish va

boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish imkonini beradi. Shuningdek, mahsulotli modellar yordamida tizimlarning moslashuvchanligi oshadi va yangi bilimlarni qo'shish osonlashadi. Bu esa tizimni doimiy ravishda yangilab turish imkonini beradi.

Bilimlarni tasvirlashning mantiqiy modellar, tarmoqli semantik modellar, freymli modellar va mahsulotli modellar kabi usullari bir-biridan o'z maqsadi, qo'llanilish sohasi va samaradorligi bilan farqlanadi. Ushbu modellarni tanlashda tizimning ehtiyojlari, murakkablik darajasi va bilimlarni qayta ishlash imkoniyatlari hisobga olinadi.

Mantiqiy modellar ilmiy asoslangan va qat'iy qoidalar bilan ishlaydi. Ular matematik mantiq asosida bilimlarni formal ifodalaydi va murakkab masalalarni yechishda yuqori aniqlikni ta'minlaydi. Lekin, bunday modellar odatda moslashuvchan emas va faqat aniq belgilangan ma'lumotlar bilan ishlashga mos keladi.

Tarmoqli semantik modellar esa bilimlarni grafik ko'rinishda taqdim etadi va tushunchalar o'rtasidagi munosabatlarni vizuallashtiradi. Ushbu modellar keng ko'lamli bilimlar bazasini boshqarish va qidiruvni tezlashtirish uchun qulay. Ularning afzalliklari – inson miyasi faoliyatiga yaqinligi va ma'lumotlar orasidagi bog'liqlikni oson anglash imkoniyatidir. Lekin, katta hajmdagi tarmoqlarni boshqarish qiyin bo'lishi mumkin.

Freymli modellar struktural yondashuv bilan ajralib turadi. Ular ob'ekt yoki hodisaning barcha xususiyatlarini tizimli tarzda saqlaydi. Bu model odamlar bilimni qanday qabul qilishi va qayta ishlashiga mos keladi. Biroq, freymning haddan tashqari ko'p xususiyatlarni qamrab olishi tizimni murakkablashtirishi mumkin.

Mahsulotli modellar qoidalar asosida bilimlarni tasvirlaydi. Ular oddiy va aniqlangan qoidalarga ega bo'lib, qaror qabul qilish tizimlari uchun juda qulay. Ushbu modellar moslashuvchan va turli sohalarda qo'llanilishi mumkin, lekin ular odatda murakkab tizimlar uchun samarador emas.

Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, har bir model o'ziga xos afzallik va kamchiliklarga ega. Ularni tanlashda tizim ehtiyojlari va maqsadi muhim omil hisoblanadi.

Bilimlarni tasvirlash usullari turli sohalarda, xususan, sun'iy intellekt, ekspert tizimlari, tabiiy tilni qayta ishlash, tibbiyot, moliya va ta'limda keng qo'llaniladi. Har bir usulning o'ziga xos xususiyatlari ularni maxsus ehtiyojlarga moslashtirish imkonini beradi.

Mantiqiy modellar yuqori darajada rasmiylashtirilgan va qat'iy qoidalar asosida ishlashi tufayli ko'pincha ilmiy tadqiqotlarda, dasturiy ta'minot sinovlarida va formal tizimlarni tahlil qilishda qo'llaniladi. Masalan, dasturiy ta'minotda xatolarni aniqlash va tizimlarning matematik modelini yaratishda mantiqiy modellar samarali hisoblanadi.

Tarmoqli semantik modellar bilimni vizual tasvirlash va kompleks tizimlarni boshqarishda qo'llaniladi. Ular bilimlar bazasini tashkil qilish, ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va qidiruv tizimlarini optimallashtirishda keng qo'llaniladi. Masalan, qidiruv mexanizmlarida va tibbiy diagnostika tizimlarida semantik tarmoqlar yordamida turli tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkoniyati yaratiladi.

=====

Freyimli modellar robototexnika, avtomatlashtirilgan yordamchilar va o'yin dasturlarida keng qo'llaniladi. Ular ob'ekt va hodisalarni strukturaviy ifodalash orqali tizimlarning foydalanishga qulayligini oshiradi. Masalan, avtomatlashtirilgan yordamchi dasturlar foydalanuvchilarning ehtiyojlariga mos keluvchi javoblar yaratishda freymlardan foydalanadi.

Mahsulotli modellar esa ekspert tizimlarida, qaror qabul qilish tizimlarida va moliyaviy tahlil sohasida keng qo'llaniladi. Masalan, kreditni tasdiqlash tizimlari mahsulotli qoidalaridan foydalangan holda qaror qabul qiladi. Shuningdek, bu usul tibbiyotda kasalliklarni aniqlash va davolash usullarini tanlashda ishlatiladi.

Bilimlarni tasvirlash usullarining qo'llanilish sohaslarini chuqur o'rganish ularning imkoniyatlarini kengaytirishga va yangi amaliyotlarda qo'llashga yordam beradi. Turli usullarni mos ravishda birlashtirish orqali tizimlarning samaradorligini oshirish mumkin.

Bilimlarni tasvirlash usullari ko'plab amaliyotlarda samaradorlikni oshirishga xizmat qilsa-da, ularning bir qancha cheklovlari va muammolari mavjud. Ushbu muammolarni hal qilish ilmiy-tadqiqotlar va texnologik rivojlanishning dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

1. Mantiqiy modellar cheklovlari: Mantiqiy modellar qat'iy qoidalar asosida ishlaydi, bu esa ularni moslashuvchanlikdan mahrum qiladi. Reallikda yuzaga keladigan noaniqlik va to'liq bo'lmagan ma'lumotlar sharoitida mantiqiy modellar samarali bo'lmashligi mumkin. Masalan, murakkab tizimlarda barcha mumkin bo'lgan holatlarni qamrab olish uchun qoidalar to'plamini yaratish juda murakkab va vaqt talab etadi.

2. Tarmoqli semantik modellar cheklovlari: Ushbu modellar ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalashda samarali bo'lsa-da, katta hajmdagi tarmoqlarni boshqarish qiyin. Tarmoqli modellarni yangilash va optimallashtirish katta vaqt va resurs talab qiladi. Shuningdek, ko'p darajali tarmoqlar inson uchun murakkab va tushunarsiz bo'lishi mumkin.

3. Freymli modellar cheklovlari: Freymli modellar ob'ekt va hodisalarning ko'p xususiyatlarini qamrab olishga intiladi. Biroq, freymlarning haddan tashqari ko'pligi tizimni murakkablashtirishi va qayta ishlash vaqtini oshirishi mumkin. Shuningdek, freymli modellar noodatiy holatlar uchun moslashuvchanlikni ta'minlashda cheklovlarga ega.

4. Mahsulotli modellar cheklovlari: Mahsulotli modellar qoidalar asosida ishlashi tufayli ko'p hollarda murakkab tizimlarga mos kelmaydi. Katta qoidalar to'plamini boshqarish va o'zaro bog'liq qoidalarni birlashtirish muammosi mavjud. Bundan tashqari, ushbu modellar noaniq yoki to'liq bo'lmagan ma'lumotlar bilan ishlashda samaradorligini yo'qotishi mumkin.

Ushbu cheklovlar va muammolarni bartaraf etish uchun yangi algoritmlar, optimallashtirish usullari va sun'iy intellekt yondashuvlari ishlab chiqilmoqda. Bu yondashuvlar bilimlarni tasvirlash samaradorligini oshirishga va tizimlarni yanada moslashuvchan qilishga yordam beradi.

=====

Bilimlarni tasvirlash usullari sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari sohasidagi rivojlanishning muhim tarkibiy qismi bo'lib, kelajakda ularning imkoniyatlari yanada kengayadi. Ushbu yo'nalishda bir qancha istiqbolli tendensiyalar kuzatilmoqda.

1. Noaniqlikni boshqarish va moslashuvchanlikni oshirish: Kelajakda mantiqiy, tarmoqli, freymli va mahsulotli modellarni yanada moslashuvchan qilish uchun yangi algoritmlar ishlab chiqilishi kutilmoqda. Masalan, noaniqlikni boshqarish uchun ehtimollik asosida ishlovchi tizimlar va bulutli hisoblash texnologiyalaridan foydalanish yo'lga qo'yiladi.

2. Katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash: Tarmoqli semantik modellar katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlashda muhim rol o'ynaydi. Kelajakda semantik tarmoqlar sun'iy intellekt tizimlariga yanada chuqurroq integratsiya qilinib, murakkab bog'liqliklarni aniqlashda qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, bu tizimlar avtomatik ravishda yangilanadigan algoritmlar bilan boyitiladi.

3. Freymli modellarni diversifikatsiya qilish: Freymli modellar inson faoliyati bilan bog'liq sohalarda, xususan, robototexnika, avtomatlashtirilgan transport tizimlari va virtual yordamchilarda qo'llaniladi. Kelajakda ushbu tizimlar tabiat va jamiyatdagi murakkab jarayonlarni ifodalash uchun maxsus konfiguratsiyalarga ega bo'ladi.

4. Mahsulotli modellarni rivojlantirish: Mahsulotli modellarni avtomatlashtirish va o'z-o'zidan o'rganuvchi tizimlar bilan birlashtirish orqali ekspert tizimlarining samaradorligini oshirishga e'tibor qaratiladi. Bu moliya, tibbiyot, ta'lim va boshqa sohalarda tezkor qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

5. Ko'p usullarni integratsiyalash: Turli bilimlarni tasvirlash usullarining kuchli tomonlarini birlashtiruvchi integratsiyalashgan tizimlar ishlab chiqiladi. Bunday tizimlar sun'iy intellektning ko'p vazifali tizimlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, mantiqiy va tarmoqli modellarni birlashtirish orqali murakkab masalalarni samarali yechish mumkin.

6. Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalar: Bilimlarni tasvirlash usullariga oid yangi ilmiy tadqiqotlar ularning nazariy asoslarini kengaytirishga va amaliy imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalari bilan bog'liq sohalarda chuqur tahlil va tajribalarga asoslangan innovatsion yondashuvlar shakllanmoqda.

Kelajakda bilimlarni tasvirlash usullarining rivojlanishi inson hayotini osonlashtiruvchi va turli sohalarda samaradorlikni oshiruvchi tizimlar yaratishga olib kelishi kutilmoqda.

Bilimlarni tasvirlash usullari sun'iy intellekt, ma'lumotlar bazalari va turli ilmiy sohalarda muhim ahamiyatga ega. Ushbu usullar bilimni samarali tarzda ifodalash va qayta ishlash imkonini berib, ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish jarayonlarini optimallashtiradi. Mantiqiy modellar qat'iy qoidalar asosida ishlaydi va yuqori aniqlik talab qiluvchi tizimlarda qo'llaniladi. Tarmoqli semantik modellar ma'lumotlar o'rtasidagi bog'liqlikni samarali tarzda tasvirlashga yordam beradi, lekin ularni boshqarish murakkab

va ko'p resurs talab qiladi. Freymli modellar esa tizimlarning strukturasini ifodalashda keng qo'llaniladi, lekin ular noaniq holatlar uchun cheklangan moslashuvchanlikka ega. Mahsulotli modellar esa ekspert tizimlarida qarorlar qabul qilishda va tibbiyotda samarali ishlaydi.

Kelajakda bu usullar yanada rivojlanib, yangi algoritmlar, optimallashtirish usullari va sun'iy intellekt yondashuvlari yordamida cheklovlari kamaytiriladi. Bu esa bilimlarni tasvirlashni yanada samarali qilishga yordam beradi, yangi texnologiyalarning rivojlanishiga turtki beradi va amaliyotlarda keng qo'llanilishini ta'minlaydi. Shuningdek, turli usullarni integratsiyalash orqali kompleks tizimlarni boshqarishda yangi yondashuvlar shakllanadi.

Bilimlarni tasvirlash usullarining rivojlanishi inson hayotining turli jabhalarini yaxshilashga va sohalararo hamkorlikni kuchaytirishga yordam beradi. Bu jarayon sun'iy intellektning ko'p vazifali tizimlaridan foydalanishni kengaytiradi va kelajakda ko'plab amaliyotlarni avtomatlashtirish va optimallashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mustafoyev, A. *"Raqamli iqtisodiyot va uning jamiyatga ta'siri"*. O'zbekiston milliy ilmiy-nazariy jurnali, 2019.
2. *"Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot."* Toshkent, 2022.
3. Ibragimov, S., Tojimamatov, I., & Sotvoldiyev, D. (2024). ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЯ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ В СИСТЕМЕ НЕМИС. *DIGITAL TRANSFORMATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE*, 2(6), 155-161.
4. Tojimamatov, I., & Rahmatov, Z. (2024). QATTYMAS NEYRON TARMOQLARI. *Инновационные исследования в науке*, 3(5), 118-124.
5. Tojimamatov, I., & Raxmatjonova, M. (2024, May). MA'LUMOTLAR BAZASIDA KIRISH HUQUQINI BOSHQARISH: NAZARIYA VA AMALIYOT. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 3, No. 5, pp. 103-109).
6. Tojimamatov I. N., Mamalatipov O. M., Karimova N. A. SUN'IY NEYRON TARMOQLARINI O'QITISH USULLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 191-203.
7. Tojimamatov I. et al. KATTA HAJMLI MA'LUMOTLAR AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 18. – №. 6. – С. 66-70.
8. Abdulaxadov, N., Saminjonov, S., & Tojimamatov, I. (2023). MA'LUMOTLAR VA AXBOROTLARNI VIZUALIZATSIYA QILISH USULLARI, INTERAKTIV MEKANIZMLAR. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(4), 7-18.
9. Tursunov R. T., *Bilimlar bazasi va ekspert tizimlari*, Toshkent, Fan nashriyoti, 2021.

=====

10. Brachman R., Levesque H., *Knowledge Representation and Reasoning*, Morgan Kaufmann, 2004.

11. Nilsson N. J., *The Quest for Artificial Intelligence: A History of Ideas and Achievements*, Cambridge University Press, 2010.